Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

HUDUDLAR RIVOJLANISHIDA IJTIMOIY TENGLIKNI TA'MINLASHNING XORIJIY TAJRIBASI VA UNI O‘ZBEKISTONDA QO‘LLASH ISTIQBOLLARI

Fazliddinov Sunnatillo Qahramon o’g’li
Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti
Siyosatshunoslik kafedrasi magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.22171797

Annotatsiya

Mazkur maqolada hududlar rivojlanishida ijtimoiy tenglikni ta’minlashning nazariy va amaliy jihatlari, rivojlangan davlatlarning hududiy siyosati hamda ijtimoiy tafovutlarni kamaytirishda qo‘llanilayotgan zamonaviy boshqaruv mexanizmlari tahlil qilingan. Germaniya, Janubiy Koreya, Polsha va Kanada misolida hududlarni barqaror rivojlantirishga qaratilgan siyosiy yondashuvlar o‘rganilgan. Tadqiqot natijasida mazkur tajribalarni O‘zbekiston sharoitiga moslashtirishning ustuvor yo‘nalishlari asoslab berilgan hamda hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy tenglikni ta’minlashga xizmat qiluvchi ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: hududiy siyosat, ijtimoiy tenglik, hududiy rivojlanish, xorijiy tajriba, mahalliy boshqaruv, decentralizatsiya, barqaror rivojlanish, davlat siyosati, hududiy boshqaruv.

Kirish

Mamlakatning barqaror rivojlanishi hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy va ijtimoiy muvozanatning qay darajada ta’minlanganiga bevosita bog‘liq. Hududlar rivojlanishidagi tafovutlarning keskinlashuvi iqtisodiy o‘sish sur’atlarining pasayishiga, aholi migratsiyasining kuchayishiga, mehnat bozori nomutanosibligining ortishiga hamda ijtimoiy barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy tenglikni ta’minlash zamonaviy davlat boshqaruvining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

So‘nggi yillarda ko‘plab davlatlarda hududiy rivojlanish siyosati faqat iqtisodiy ko‘rsatkichlarni yaxshilashga emas, balki inson kapitalini rivojlantirish, hududlarda yashash sifati va davlat xizmatlari sifatini oshirishga qaratilmoqda. Bunda hududlarning tabiiy, iqtisodiy va demografik xususiyatlarini inobatga olgan holda differensial yondashuvni qo‘llash, mahalliy boshqaruv organlarining vakolatlarini kengaytirish hamda fuqarolarning boshqaruv jarayonlaridagi ishtirokini kuchaytirish muhim omil sifatida e’tirof etiladi.

O‘zbekiston Respublikasida ham hududlarni kompleks rivojlantirish, aholi farovonligini oshirish va hududlar o‘rtasidagi tafovutlarni qisqartirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Biroq ayrim hududlarda investitsiyalar hajmi, sanoat salohiyati, transport infratuzilmasi, ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlari sifati bo‘yicha mavjud tafovutlar hududiy siyosatni yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Mazkur vazifani samarali amalga oshirish uchun rivojlangan davlatlarning tajribasini o‘rganish va ularning ilg‘or yondashuvlarini milliy sharoitga moslashtirish alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi hududlar rivojlanishida ijtimoiy tenglikni ta’minlash bo‘yicha xorijiy davlatlar tajribasini tahlil qilish, ularning samarali siyosiy mexanizmlarini aniqlash hamda ushbu tajribalarni O‘zbekiston sharoitida qo‘llash istiqbollarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

1. Hududlar rivojlanishida ijtimoiy tenglikni ta’minlashning nazariy asoslari

Hududiy rivojlanish nazariyasi zamonaviy siyosatshunoslik va davlat boshqaruvi fanlarida kompleks yondashuv sifatida qaraladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, hududlarning rivojlanish darajasi faqat iqtisodiy o‘sish sur’atlari bilan emas, balki aholining sifatli ta’lim, tibbiyot, transport, raqamli infratuzilma va davlat xizmatlaridan teng foydalanish imkoniyatlari bilan ham belgilanadi. Shu bois ijtimoiy tenglik hududiy siyosatning ajralmas tarkibiy qismi sifatida e’tirof etiladi.

Hududlar rivojlanishida ijtimoiy tenglik masalasiga oid ilmiy qarashlar XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab keng rivojlandi. Ayniqsa, Jon Roulzning adolat nazariyasi, Amartya Senning inson imkoniyatlari konsepsiyasi hamda Duglas Nortning institutsional rivojlanish haqidagi qarashlari hududiy siyosatni shakllantirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur yondashuvlarda davlatning asosiy vazifasi iqtisodiy o‘sishni ta’minlash bilan bir qatorda, jamiyatning barcha qatlamlari va hududlari uchun teng imkoniyatlarni yaratishdan iborat ekanligi ta’kidlanadi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda hududlar rivojlanishining samaradorligi davlat boshqaruvining sifati, mahalliy institutlarning salohiyati, ochiqlik va hisobdorlik tamoyillariga rioya etilishi hamda fuqarolarning qarorlar qabul qilish jarayonlaridagi ishtiroki bilan chambarchas bog‘liq ekanligi qayd etiladi. Shu nuqtai nazardan, hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy tenglikni ta’minlash siyosiy boshqaruvning natijadorligini baholovchi muhim mezonlardan biri hisoblanadi.

2. Rivojlangan davlatlarda hududlar rivojlanishida ijtimoiy tenglikni ta’minlash tajribasi

Hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish rivojlangan davlatlar davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, hududiy rivojlanish samaradorligi nafaqat iqtisodiy resurslar hajmiga, balki davlat boshqaruvining sifati, institutsional islohotlarning izchilligi va mahalliy boshqaruv organlarining mustaqilligiga ham bog‘liq. Shu sababli ko‘plab davlatlar hududlar rivojlanishini ta’minlashda uzoq muddatli strategiyalar, fiskal tenglashtirish mexanizmlari va hududlarning ichki salohiyatidan samarali foydalanishga asoslangan siyosatni amalga oshirmoqda.

Germaniya hududlar rivojlanishida ijtimoiy tenglikni ta’minlash bo‘yicha eng muvaffaqiyatli tajribaga ega davlatlardan biridir. Mamlakatning federal boshqaruv tizimi yerlar (Länder) o‘rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirishga qaratilgan moliyaviy tenglashtirish mexanizmlariga asoslanadi. Federal budjetdan ajratiladigan transfertlar hamda hududlararo moliyaviy qayta taqsimlash tizimi iqtisodiy salohiyati past hududlarning infratuzilmasini rivojlantirish, ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlari sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Natijada hududlar o‘rtasidagi yashash sifati va davlat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlari nisbatan muvozanatlashgan.

Janubiy Koreya tajribasida esa hududiy rivojlanish innovatsion siyosat bilan uzviy bog‘langan. Hukumat tomonidan poytaxt tashqarisidagi hududlarda texnoparklar, ilmiy markazlar va sanoat klasterlarini tashkil etishga katta e’tibor qaratilgan. Mazkur siyosat hududlarda yuqori texnologiyali ishlab chiqarishni rivojlantirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va aholi daromadlarini oshirish imkonini bergan. Bundan tashqari, davlat oliy ta’lim muassasalari, ilmiy markazlar va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni qo‘llab-quvvatlash orqali hududlarning raqobatbardoshligini oshirishga erishgan.

Polshada hududiy rivojlanish siyosati Yevropa Ittifoqining mintaqaviy siyosati bilan uyg‘un holda olib boriladi. Mamlakat hududlariga jalb etilgan investitsiyalar, transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash dasturlari hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qilgan. Ayniqsa, mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlarining moliyaviy mustaqilligi va rivojlanish dasturlarini mustaqil ishlab chiqish huquqiga ega ekanligi ushbu jarayonning samaradorligini oshirgan.

Kanada tajribasida hududlarni rivojlantirish siyosati inson kapitaliga investitsiyalarni ko‘paytirish tamoyiliga asoslanadi. Mamlakatning chekka hududlarida yashovchi aholining sifatli ta’lim, tibbiyot va transport xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, hududiy rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishda mahalliy hamjamiyatlarning fikrini inobatga olish va fuqarolar ishtirokini ta’minlashga alohida e’tibor qaratiladi.

Xorijiy tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, hududlar rivojlanishida ijtimoiy tenglikni ta’minlashning asosiy omillari sifatida hududlarning moliyaviy mustaqilligi, strategik rejalashtirish, samarali fiskal siyosat, inson kapitaliga investitsiyalar va mahalliy boshqaruv organlarining institutsional salohiyatini

mustahkamlash muhim o‘rin tutadi. Aynan ushbu omillar hududlar o‘rtasidagi tafovutlarni kamaytirish va aholi farovonligini oshirishning barqaror asosini yaratadi.

3. Xorijiy tajribani O‘zbekiston sharoitida qo‘llash istiqbollari

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ma’muriy va iqtisodiy islohotlar hududlar rivojlanishini yangi bosqichga olib chiqish uchun qulay sharoit yaratmoqda. Shu bilan birga, xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish hududiy siyosat samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bunda xorijiy davlatlar tajribasini to‘liq ko‘chirib olish emas, balki mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy xususiyatlarini inobatga olgan holda moslashtirish maqsadga muvofiqdir.

Muallifning fikricha, O‘zbekistonda hududlar rivojlanishidagi ijtimoiy tenglikni ta’minlash uchun quyidagi yo‘nalishlarni amalga oshirish zarur:

- hududlarni rivojlantirish dasturlarini ilmiy prognozlash va zamonaviy statistik modellar asosida ishlab chiqish; mahalliy budjetlarning daromad bazasini kengaytirish va ularning moliyaviy
- mustaqilligini oshirish; investitsiyalarni hududlarning iqtisodiy salohiyati hamda ijtimoiy ehtiyojlaridan kelib chiqib taqsimlash; ta’lim, sog‘liqni saqlash va raqamli infratuzilma sifatini hududlar kesimida tenglashtirish; hududiy rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish va monitoring
- qilishda fuqarolik jamiyati institutlari hamda ilmiy muassasalar ishtirokini kengaytirish;

- hududlarning raqobat ustunliklarini aniqlash va ularga mos iqtisodiy ixtisoslashuv siyosatini shakllantirish.

Ushbu chora-tadbirlarning izchil amalga oshirilishi hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy tafovutlarni kamaytirishga, investitsion jozibadorlikni oshirishga hamda aholi turmush sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, hududiy siyosatda ochiqlik, shaffoflik va hisobdorlik tamoyillarini kuchaytirish davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishning muhim omili bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, hududlar rivojlanishida ijtimoiy tenglikni ta’minlash zamonaviy davlat boshqaruvining eng muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Rivojlangan davlatlar tajribasi hududlar o‘rtasidagi tafovutlarni kamaytirishda iqtisodiy omillar bilan bir qatorda samarali siyosiy boshqaruv, institutsional islohotlar va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish tizimining rivojlanganligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini tasdiqlaydi. Ayniqsa, hududlarning moliyaviy mustaqilligini oshirish, strategik rejalashtirishni takomillashtirish hamda inson kapitaliga yo‘naltirilgan investitsiyalar hududiy siyosatning samaradorligini ta’minlovchi asosiy omillar hisoblanadi.

Maqolada Germaniya, Janubiy Koreya, Polsha va Kanada tajribasi tahlili asosida hududlar rivojlanishidagi ijtimoiy tenglikni ta’minlashning samarali mexanizmlari yoritildi. Mazkur davlatlarda hududiy siyosatni amalga oshirishda fiskal tenglashtirish, innovatsion rivojlanish, mahalliy boshqaruv organlarining vakolatlarini kengaytirish hamda fuqarolar ishtirokini kuchaytirish muhim natijalar berganligi aniqlandi.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda hududlarni kompleks rivojlantirish, kambag‘allikni qisqartirish, aholi bandligini oshirish va mahalliy boshqaruv tizimini takomillashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq hududlar o‘rtasida investitsiyalar hajmi, sanoat salohiyati, infratuzilma, ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlari sifati bo‘yicha mavjud tafovutlar hududiy siyosatni yanada takomillashtirish zaruratini ko‘rsatmoqda.

Muallifning fikricha, O‘zbekistonda hududlar rivojlanishidagi ijtimoiy tenglikni ta’minlash uchun quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- hududlarni rivojlantirishning uzoq muddatli strategiyalarini ilmiy asosda ishlab chiqish;
- hududlar kesimida investitsiyalarni taqsimlashning shaffof va samarali mexanizmlarini joriy etish;
- mahalliy budjetlarning daromad bazasini mustahkamlash va ularning moliyaviy mustaqilligini oshirish;
- inson kapitaliga investitsiyalarni ko‘paytirish, ayniqsa ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalarini ustuvor rivojlantirish; hududiy rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishda fuqarolik jamiyati institutlari, ilmiy muassasalar va tadbirkorlik subyektlari ishtirokini kengaytirish.

Xulosa qilib aytganda, hududlar rivojlanishida ijtimoiy tenglikni ta’minlash davlatning izchil hududiy siyosati, kuchli institutlar, samarali boshqaruv va fuqarolarning faol ishtirokiga tayangan holda amalga oshirilishi lozim. Xorijiy tajribani milliy sharoitga moslashtirish hamda hududlarning mavjud salohiyatidan oqilona foydalanish Yangi O‘zbekistonda hududiy rivojlanishning yangi modelini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni.
3. Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge: Harvard University Press, 1971.
4. Sen A. Development as Freedom. Oxford University Press, 1999.
5. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, 1990.
6. Stiglitz J. The Price of Inequality. W.W. Norton & Company, 2012.
7. OECD. Regional Development Policy Outlook. Paris: OECD Publishing.
8. OECD. Regions and Cities at a Glance. Paris: OECD Publishing.
9. United Nations. Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York, 2015.
10. World Bank. World Development Report. Washington, D.C.
11. UNDP. Human Development Report. New York.
12. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Rasmiy statistik ma’lumotlar.
13. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi materiallari.
14. Mahalliy davlat hokimiyati faoliyatiga oid amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar.
15. Zamonaviy siyosatshunoslik va hududiy rivojlanish masalalariga oid ilmiy maqolalar.